

## ORHAN PAMUK ROMANLARINDA İSTANBUL VE DOĞU-BATI SORUNU\*

Nur BALCIOĞLU\*\*

Atıf: Balcıoğlu, Nur. "Orhan Pamuk Romanlarında İstanbul ve Doğu-Batı Sorunu", *Sosyologca*, Sayı 23 (2022), s. 113-120.

**ÖZ:** Türk edebiyatında roman Batılılaşma ile ortaya çıkmıştır. Toplum bilimlerinin merkezinde olan bu konu çalışma içerisinde romanlar aracılığıyla incelenmektedir. Tarihsel süreçlere bağlı olarak yaşanan siyasi, sosyal ve kültürel dönüşümler sanatçıların meseleye olan bakışını değiştirmektedir. Her yazarın kendi yazınsal ve düşünsel ilkelerine göre bu durum farklılık göstermektedir. Günümüzde bu farkın önemli temsilcilerinden biri Orhan Pamuk'tur. Orhan Pamuk'un postmodern anlayışla kaleme aldığı bazı romanlarında Doğu-Batı sorununa yaklaşımının esaslı biçimlendirilmektedir. Pamuk'un yazın hayatında kendi yaşamından yola çıkarak eserlerinde İstanbul'a verdiği değere yapılan vurgu, İstanbul'un romancılığında çok önemli olduğunu açıklama çabasına kaynaklık etmektedir.

**Anahtar Kelimeler:** Batılılaşma, Postmodernizm, Doğu-Batı Sorunu.

### Istanbul And East-West Problem in Orhan Pamuk's Novels

**ABSTRACT:** In Turkish literature, the novel emerged with Westernization. This subject, which is at the center of social sciences, is examined through novels within the study. Political, social and cultural transformations due to historical processes change the artists' view of the issue. According to each author's own literary and intellectual principles, this situation differs. Today, one of the important representatives of this difference is Orhan Pamuk. In some of Orhan Pamuk's novels written with a postmodern understanding, the essence of his approach to the East-West problem is shaped. The emphasis placed on the value that Pamuk gave to Istanbul in his works based on his own life in his literary life is the source of the effort to explain that Istanbul is very important in his novelism.

**Keywords:** Westernization, Postmodernism, East-West Problem.

Makale Türü : Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi : 17.03.2022

Kabul Tarihi : 22.05.2022

\* Bu yazıda İstanbul Arel Üniversitesi Sosyoloji Anabilim Dalı'nda aynı adla yapılmış yüksek lisans tezinden faydalanılmıştır.

\*\* nurbalcioglu34@gmail.com, ORCID: 0000-00032503-0612.

## Giriş

Türk romanının inşasını Batılılaşma çizgisinde “Doğu-Batı” sorunu teşkil etmektedir. Toplum bilimlerinin hassasiyetle üzerine eğildiği “Batılılaşma” sorunu romanı böylelikle birincil inceleme kaynağı haline getirmektedir. Osmanlı İmparatorluğu’ndan Cumhuriyet dönemine geçiş ile birlikte bu konunun geçirilen siyasi, kültürel ve toplumsal değişimler ile birlikte romanlara yansımaları gözlemlenmektedir. Batılılaşma sorununa eserlerinde yer veren sanatçılar zaman zaman İstanbul’u şehir olarak hoş bir silüetin temsili biçiminde kullanmayı tercih etmişlerdir. Ancak İstanbul’u kimliğinin bütün aidiyetini ona atfetmek ve her yönüyle benimsemek pek az yazarın tutumunda rastlanan bir olgudur. Eserlerinin kurgusunda çok yönlü biçimde ve bütünlüklü bakış açısıyla bahsedilen konuları irdeleyen sanatçılardan biri ise Nobel ödüllü yazarımız Orhan Pamuk’tur. Günümüzün en başarılı roman yazarlarından olan Orhan Pamuk’un romanlarında İstanbul’un izlerini, Doğu’nun ve Batı’nın anlam temayüllerini arayışın önemi böylelikle ortaya konmaya çalışılacaktır.

### İstanbul ile Kimliğini Dokumuş Bir Romancı: Orhan Pamuk

İstanbul içinde yaşayan bireylerin hayatına yön veren bir şehirdir. Kültürü, tarihi, sokakları, caddeleriyle yıllardır hızla değişen ve dönüşen bir toplumu kucaklamaktadır. Şehir her bireye belirli imkân ve koşullar sağlamaktadır. Şehrin bireye verdiği fırsatlar esasında kişi için şehrin anlamını belirlemektedir. İstanbul’un düşlenen şehir olmasının nedeni tam anlamıyla buradan kaynaklanmaktadır. Kimileri için yaşanabilecek en güzel yerdir. Çünkü bütün cömertliğini o kişiye sunmuştur. Kimileri için ise geri dönmek üzere kaçılması gereken yerdir. Koca şehir bir beni kucaklayamadı, içine sindiremedi düşüncesiyle hayıflanmaktan başka bir şey değildir bunun nedeni. Şehir sokaklarında hüznün ve huzura aynı anda rastlamak, onları her daim birlikte görebilmek şaşırtıcı değildir. Hüznüyle, huzuruyla onu kabul etmek kimliğinin İstanbul’a ait olmasını benimsemek ise onu sevmekten başka bir şeyle açıklanamamaktadır. Türk edebiyatının yaşayan en büyük yazarlarından biri olan Orhan Pamuk için böyledir İstanbul.

Yaşadığı şehri çocukluğunda, gençliğinde iliklerine kadar hissetmiş üstelik bunu sadece kendi sadece kendi bakış açısıyla değil geçmişin ona yüklediği anlam ile yapmayı başarmıştır. Yazarın hayatına İstanbul’un ne denli yansıdığını özellikle *İstanbul: Hatıralar ve Şehir* (2016) adlı kitabında görmekteyiz.<sup>1</sup> Bütün kitaplarında İstanbul ile ilgili izler elbette vardır. Ancak bu kitap doğumundan gençlik yıllarına, İstanbul’un tarihine ve yazar Orhan Pamuk’un şehir algısına açılan kapı konumundadır. Böylelikle Pamuk’un hayatında şehrin ne ifade ettiğini otobiyografi niteliği taşıyan bu kitap sayesinde daha net anlamlandırma imkânımız bulunmaktadır. Orhan Pamuk bugün edebiyatımız için çok büyük bir yazar olarak kabul edilmektedir. Bütün eserleri birçok dile çevrilerek dünyanın her yerinden okuyucuyla buluşmaktadır. Romancılığının çok başarılı olduğunu bildiğimiz yazarın hemen hemen bütün romanlarının mekânı İstanbul’dur. Dünya edebiyatının büyük ustalarının kendi şehirlerine verdiği değeri o da cömertçe İstanbul’a vererek onun değerini yüceltmektedir. Hayatından yola çıkarak şehri adımlarında anlamlandıran hikâyesinin aktarılma istenmesinin nedeni tam olarak buradan kaynaklanmaktadır. Orhan Pamuk varlıklı bir ailede doğup büyümüştür. Cumhuriyet’in kurulmasıyla birlikte yeni devlet, sonra İstanbul fırsatlar sunmuştur aileye.

Dedesi 1930’lu yıllarda genç Cumhuriyet’in modernliğin simgelerinden biri olarak nitelendirdiği demiryolu inşaatlarından genç bir mühendis olarak hatırı sayılır para kazanmıştır. Daha sonra sicimden halata kadar fazlasıyla ürün çeşidi bulunan büyük bir fabrika kurmuştur. 1934 yılında arkasında oğullarına ömür boyu kullanabilecekleri servet bırakmıştır. Ancak ilerleyen yıllarda babası ve amcasının bu serveti gerektiği gibi

<sup>1</sup> Orhan Pamuk, *İstanbul: Hatıralar ve Şehir*, YKY, İstanbul, 2016.

değerlendiremediğinden bahsetmektedir. Dedesinin bırakmış olduğu servet sadece Orhan Pamuk'un değil, bütün Pamuk ailesinin geleceğini şekillendirmiştir. Uzun yıllar ikamet ettikleri Nişantaşı semti bunun ilk örneklerindendir. Nişantaşı'nın Pamuk ailesi için öyküsü öncelikle eski bir konakla başlamaktadır. Bütün aile üyelerinin hep birlikte yaşadığı bu konağın arazisi apartman hayatına geçilmesiyle bir okula bağışlanmıştır. Konak arazisinin yanında bulunan arsa da aileye ait olduğundan buraya Orhan Pamuk'un doğumundan kısa bir süre sonra şık bir apartman inşa edilir. Apartmana o günlerde yaygın görülen anlayışla "Pamuk Apartmanı" adı verilir. Apartmanda yaşayanlar için 7 Haziran 1952 günü mutlu bir habere tanıklık etmektedir. Pamuk ailesinin en küçük üyesi olan Orhan dünyaya gelmiştir. Yeni doğmuş olan Orhan'ın çocukluğu, gençliği hatta yaşamının büyük bir kısmı Nişantaşı'nda geçecektir. Her bir katında ailenin ayrı bir üyesinin oturduğu bu apartman onun hayatı ve şehri gözlemlemeye başladığı seyir noktasının başlangıcıdır.

Orhan Pamuk, gençliğinden olgunluk çağına uzanan süreçte Osmanlı döneminde padişahların atış talimi yaptığı daha sonra bürokrasinin önemli yerleşim merkezlerinden Nişantaşı'nda, şehre sinmiş olsan yenilmişlik duygusunun Cumhuriyet kadrolarının istediği gibi silinmesinin mümkün olup olmadığını irdelemeye koyulur. Yaşadığımız şehrin her yönüyle benliğimize sirayet ettiği düşünüldüğünde İstanbul'u tamamı ile kucaklayan yolculuğuna çıkar. İstanbul'un bugün hâlâ zengin semtlerinden sayılan Nişantaşı bu yolculuğun başlangıç noktasıdır. Ancak bu yolculuk sadece Nişantaşı, Beyoğlu, Maçka, Şişli, Cihangir gibi semtlerle sınırlı kalmaz. Çünkü Orhan Pamuk, İstanbul'un sadece şehre ışıktan saçı görünürlüğüyle değil, görünmeyen karanlık ve ıssız köşeleriyle bütünlüğünü kavramaktadır. İstanbul'u "siyah-beyaz" fotoğraflara benzetmektedir. Fakat bu "siyah-beyaz" görüntünün içinde gizlenmiş renkler olduğunu ifade etmektedir. Gizlenen bu renklerin İstanbul'un umutsuz, bitkin ve yılgın sokaklarında, insanların solup giderek kalıba dökmüşçesine donarak salt siyah ve beyaza büründüğünü anlatmaktadır. Şehrin zengin ve kısmen Batılılaşmış semtlerinde gezinirken ansızın siyah ve beyazın yaydığı o duygunun daha yoğun hissedildiği yerlere denk gelir. Galata, Fatih, Zeyrek, Balat gibi İstanbul silüetinin hem içinde hem dışında yer alan semtlerdir buralar. İçindedirler; çünkü şehri esas kılan bütünü parçalarındandır. Dışındadırlar; çünkü İstanbul'un görülmek istenmeyen ötekileştirilen nesnesi gibidirler. "Siyah-beyaz" duygusunun soluk yanını Boğaz'ın canlılığıyla unutmak ister gibidir. Çocukluğunda annesi, babası ve ağabeyiyle çıktığı Boğaz gezileri unutamadığı anıları arasındadır.

Boğaz'ın, İstanbul'a çöken ağır havayı dağıttığını düşünmektedir. Küçük yaşlarda hasta olduğunda doktorun tavsiyesiyle Boğaz'a temiz hava almaya götürüldüğünü böylelikle neşelendiğini anlatmaktadır. Bugün hâlâ kendisi için Boğaz şehri ayakta tutan, fiziksel ve psikolojik iyileştiriciliğinden emin olunan yerdir. Kültürü, yalıları kendine has dokusuyla Boğaz bütün tahrip edilmişliğine rağmen hâlâ özel bir anlam taşımaktadır. Pamuk, İstanbul'a ve Boğaz'a bakışını kendisinin yanı sıra Batılı ressam ve seyyahların, Türk edebiyatında önemli yazarlarımızın izlerini yolculuğuna dahil ederek yoluna devam etmektedir. İstanbul'u geçmiş zamanda keşfetme noktasında en çok etkilendiği isimlerden biri Batılı ressam Melling'tir. Melling'i Orhan Pamuk için önemli kılan şey, onun resmettiği "eşsiz Boğaz" manzaralarıdır. Boğazı en çok Melling'in perspektifiyle izlemeyi sevdiğini vurgulamaktadır. Ancak bu güzelliklerin bir kısmının bugüne kalmadığını görmek Pamuk'u üzmektedir.

Orhan Pamuk için Melling'in Boğaz'ı resmetmesinin asıl büyük tutku ve heyecanı onun "benim İstanbul'um" dediği İstanbul'u, Boğaz'ı yansıtmamasından ileri gelmektedir. Çocukluğunun İstanbul'u ile Melling'in resimleri arasında kurduğu bağ zaman ve mekânın ötesine geçerek şehre layıkıyla tanıklık etmiş iki kişinin ortaklığı gibidir. Esasında bu ortaklık duygusunu sadece Melling ile kurmaz. Öncesinde de belirttiğimiz gibi Türk edebiyatında ve Batılı seyyahların hayatlarında ve eserlerinde de bu ortaklık söz konusudur. Kendisinin ve

onların bakış bakışına ortaklık eden yegâne duygunun ise neden “hüzün” olduğunu okurlarına geniş biçimde açıklamaya koyulmaktadır. Bütün toplumların geleceğini belirleyen geçmişin bugüne neler bıraktığıdır. Geçmiş ve gelecek nesillerin bir nevi yazgısı olan “duygu” vardır. Avrupa tarihinin büyük başkentlerine sinen duygunun dolayısıyla insanların da bulunan duygunun özgürlük, zafer, başarı olduğunu görmekteyiz. Kendilerine miras bırakılan hâkim duyguyu derin bir bağlılıkla sürdürdükleri düşüncesinin ispatını ise bizden “üstünler” ön kabulüyle benimsemek geçmişten bugüne toplumumuzun kadim hebesidir. Kendi toplumumuzun “öne çıkan duygusu” nedir diye sorguladığımızda Pamuk bunun cevabını “hüzün” ile vermektedir.

Bugün her şeyden uzaklaşarak kendisine salt mutlulukla korunaklı dünya kurmaya çalışan bireyler için “hüzün” duygusu kaçınılmazı gereken kötü, hastalıklı duygu gözükmektedir. Oysa şehrin, insanların, geçmişin ve geleceğin anlamının bu duyguda gizlendiğini düşünmektedir. Şehrin özünde bulunan bu duygunun hem olumlu hem de olumsuz olduğundan bahsetmektedir. Hüzün duygusu olumludur çünkü bir zamanlar ne kadar güçlü olduğumuzu hatırlatır. Önce bu duygu etrafında sınırsız birleşmenin hafifliği hissedilir. Ama geçmiş ansızın kafamızın içinde belirir. Neden olumlu olduğu kadar olumsuz olduğunu hatırlarız. Olumsuzdur çünkü İstanbul’dan tüm dünyaya kök salmış bir İmparatorluğun artık yıkıldığını ve ondan geriye kalanların yerini “hüzne” bıraktığını fark ederiz. Zamanla İmparatorluğa ait her şeyden uzaklaşma fikri unutkanın en kestirme yolu gibi gözükür. Onu hatırlatan saraylar, camiler, çeşmeler ve daha birçok eşya. İstanbullular bütün bunlar yokmuş gibi davranmanın “hüznü” bir nebze azalttığını düşünmeyi ister. Şehrin ruhu ise bu duyguyu kabullenmenin vermiş olduğu rahatlığın keyfini sürmektedir. Boğazın pırıl pırıl dalgaları, vapurların çıkardığı sesler, martıların haykırıları, İmparatorluktan kalan yapıların her biri geçmişe bugünde tanıklık etmiş olmanın gururunu özenle taşımaktadırlar. Zamanla bu ruh İstanbullulara sirayet ederek “hüznün yerel ön kabule” dönüşmesini sağlar. Edebiyat ve müzik ise yerini bazen “melankoliye” bırakan bu duygunun varlığını hissetmekten son derece memnundur.

Orhan Pamuk kitabında bahsettiği gibi “hüzün” ve “melankoli” duygularının şehri “cemaatin bütünleştiriciliğine” yaklaştırdığını düşünmektedir. “Cemaat” olma durumunun bazen açmaza girdiğini belirtmektedir. Bu açmazı ise “dört hüzünlü yazarın” yol göstericiliğiyle aşmaktadır. Bu yazarlar; Ahmet Hamdi Tanpınar, Abdülhak Şinasi Hisar, Yahya Kemal Beyatlı ve Reşat Ekrem Koçu’dur. İstanbul’un iki farklı kültürün varlığını kabullenme ve buna değer vermayla hakiki manasına kavuşacağını düşünen bu “dört hüzünlü yazar” Pamuk’un şehre bakışını derinden etkilemiştir. Tıpkı geçmişte Ahmet Hamdi Tanpınar ve Yahya Kemal Beyatlı’nın yaptığı gibi yıllar sonra İstanbul’u adımlarında anlamaya çalışması Pamuk’un yaşadığı şehre verdiği değer için açık bir ifadesidir. Ancak ustalarının yaptığı gibi dönemin siyasi otorite kalıplarına sıkışmadan bunu yapabilmeyi başarmıştır. Doğup büyüdüğü Nişantaşı’ndan başlayarak, Cihangir, Şişli, Beyoğlu’nun yanı sıra İstanbul’u Kasımpaşa, Balat, Eyüp gibi bütün motifleriyle kucaklamayı tercih etmiştir. Pamuk’u, İstanbul romancısı yapan özellik ise tam da bu noktadadır. Neredeyse bütün romanları İstanbul’da geçmektedir. Şehrin farklılıklarını tüm benliğiyle benimsediğini gösteren *Masumiyet Müzesi* (2008) ve *Kafamda Bir Tuhaflık* (2014) romanları okuyucusuna bunu ispatlar gibidir.

### Orhan Pamuk Romanlarında Doğu’nun ve Batı’nın Anlamı

Türk edebiyatında Tanzimat döneminden günümüze kadar “Batılılaşma” sıklıkla romanlarda işlenmektedir. İmparatorluğun gönüllü bir Batılılaşma programına girişmiş olması siyasi, sosyal, kültürel, ekonomik bakımdan etkileri bugün hâlâ toplum bilimlerinin odak noktası hükmündedir. Edebiyat ise bu değişimden fazlasıyla etkilenmiştir. Özellikle romanımızın bu çerçevede ortaya çıkışı göz önünde bulundurulduğunda bunun son derece olağan olduğunu söylemek mümkündür. İlk romanlarımızdan başlayarak Cumhuriyet

devrine hatta günümüze değin romancılarımız için Batılılaşma diri bir konu olmuştur. Edebiyatımızda hassasiyetle Doğu ve Batı'yı anlamlandırma gayesinden vazgeçmeyen önemli yazarlardan biri ise Orhan Pamuk'tur. Değişen dünya koşullarına göre Doğu'yu ve Batı'yı nasıl konumlandığı ise yazınında önemli bir noktayı teşkil etmektedir.

Pamuk'un, *Sessiz Ev* (1983), *Beyaz Kale* (1985), *Kara Kitap* (1990) romanlarında Doğu'ya ve Batı'ya bakışını genel hatlarıyla açıklama çabamızın hedefi böylelikle ortaya çıkmaktadır. Orhan Pamuk ilk romanı *Cevdet Bey ve Oğulları* (1982) ile eleştirmenlerin dikkatini çekmeyi başararak kendisine edebiyat dünyasında yer açacağının sinyallerini vermiştir. Kendi ailesine benzer bir ailenin anlatıldığı eser Türk edebiyatında sıklıkla yer verilen kuşak hikâyelerinden sadece biridir. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş ile birlikte aile üzerinden değişim ve değişim esnasında kuşakların çektiği sancılar aktarılmaktadır. Ertesi yıl yayımladığı *Sessiz Ev* yine bu minvalde yazdığı bir romandır. Fakat onu diğer romanından farklı kılan bazı özellikler öne çıkmaktadır. Roman, Pamuk yazınında İstanbul dışında geçen tek eserdir. Romanına seçtiği yer bu kez Gebze'nin Cennethisar ilçesidir. Kullandığı dil ilk romanından ayrılmaktadır. Daha uzun cümleler yer almaktadır. Üslubu yönlendiren ise salt roman kişileridir. Her bir karakterin kendi bakış açısıyla anlatıcı yer değiştirmektedir. Romanda yoğunluklu bir olay örgüsü bulunmamaktadır. Karakterlerin zihninde iç diyaloglar ile geçmiş ve bugün arasında devamlı biçimde ilişki kurulmaktadır.

Darvinoğlu ailesinin iki bireyi öne çıkarılmaktadır. Fatma Darvinoğlu'nun iç hesaplaşmalar aracılığıyla Selâhattin Darvinoğlu ile diyalogları romana başından sonuna kadar hâkimiyet kurmaktadır. Özellikle iki karakter aracılığıyla Pamuk okuyucusuna Osmanlı'dan Cumhuriyet'e zamansal değişkenlik üzerinden yaklaşmaktadır. Romanın başında her ne kadar olay örgüsü Fatma ve Selâhattin Darvinoğlu'nun üç torununun İstanbul'dan Gebze'ye gelişi ile başlar gibi görünürse görünsün, odağında Selâhattin Darvinoğlu üzerinden bir dönemin ve dönem aydınının portresini okuyucuya sunmayı hedeflemektedir. Selâhattin Darvinoğlu, İttihat ve Terakki'nin yönetimi ele geçirmesiyle Talat Paşa tarafından İstanbul'dan ayrılması istenen bir hekimdir. Eşi ile çıktıkları tren yolculuğunun Avrupa'ya olmasını beklerken Gebze'de inerler ve hayatlarının sonuna kadar burada kalırlar. Yönetim değiştiği an hemen İstanbul'a hareket edebilmek için Gebze Selâhattin Bey'e yaşamak için ideal görünür. Romanda Selâhattin Darvinoğlu'nun yazmayı planladığı kırk sekiz ciltlik ansiklopedi hayali vardır.

Selâhattin Darvinoğlu bu ansiklopedi ile Doğu'da aydınlanmayı gerçekleştireceğini, söylenmesi gereken her şeyi söyleyeceğini ortalığın karışacağını, hatta onu okuyan bazı kimselerin intihar edeceğini eşi Fatma Darvinoğlu ile tartışmalarında sürekli dillendirmektedir. Selâhattin Darvinoğlu'nun bahsettiği ansiklopedi XIX. yüzyılın imgelemine temsil etmektedir. XIX. yüzyıl bilginin kapsüleleştirildiği bir dönemdir. İmparatorluğun XIX. yüzyıl yüzyılda yaşamış aydınlarına bakıldığında "ansiklopedist" nitelikler taşıdıkları görülmektedir. Selâhattin Bey ise bu aydın portresine hem söylem hem de eseriyle birebir eşlik etmektedir. Selâhattin Darvinoğlu ise yazacağı bu muazzam ansiklopediyle Doğu'nun din ve inanç üzerinden gözüne indiğini düşündüğü perdeyi kaldıracak ve tıpkı Batı toplumlarında olduğu gibi bir aydınlanma yaşanacaktır.<sup>2</sup>

Toplumun buna vereceği tepkinin ise çok büyük olacağını düşünmektedir. İntihar edenler ise bu duruma en uç tepkiyi verenlerdir. İfade ettikleri aslında Batı tarihinden öğrendiklerinin yansıması gibidir. Batı'da aydınlanmanın gerçekleşmesi elbette zahmetsiz süreçlerden geçerek olmamıştır. Batı'nın uzun yıllar sonucu elde ettiği bu gelişim çizgisini ise Selâhattin Darvinoğlu tek bir eserle gerçekleştirmeyi planlamaktadır. Göstermiş olduğu bu acelecilik ise Osmanlı İmparatorluğu'nun Batı'nın gelişim aşamalarını yakalamak adına hızla yaptığı

<sup>2</sup> Orhan Pamuk, *Sessiz Ev*, YKY, İstanbul, 2009.

reformları yine o İmparatorluğun bir aydını olarak Selâhattin Darvinoğlu'nun yapmak istemesiyle örtüşmektedir. Roman boyunca Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişin toplum sorunlarını kendi bireysel ilişkilerinde aşamayan Selâhattin ve Fatma Darvinoğlu'nun torunları ise kendi kuşaklarında aynı kaderle karşı karşıyadır. Siyasi söylem ve otoritenin bireylerin yaşamında baskın rol oynadığı 70'li yıllar onların bu kaderi paylaşmalarının sebebidir. Orhan Pamuk'un bu romanından sonra yazın yaşamında postmodernist unsurları benimsediği görülmektedir. Fakat *Sessiz Ev*, Türkiye'nin önemli bir dönemecini anlatan sürecin romanıdır. Karakterleri, toplumsal panoramasıyla Pamuk yazınında daha fazla öne çıkarılması bu anlamda mühim görünmektedir.

*Beyaz Kale*, Orhan Pamuk'un 1985 yılında yayımlanan üçüncü romanıdır. Birden fazla yabancı dile çevrilerek Pamuk'un tanınırlığını uluslararası düzeye ulaştırmıştır. İlk iki romanı çok uluslu bir İmparatorluktan ulus devlete geçişle atılan modernleşme adımlarının kuşaklar arası değişim sancılarına yer vermektedir. Ancak bu roman bambaşka bir "inşa malzemesiyle" karşımıza çıkmaktadır. Pamuk'un yazınında oryantalizm tartışmalarının odağında yer alan eseridir. Basit ve sıradan görünen kurgusuyla roman postmodernist malzemeye yoğurulan gerçekliğin muğlak tarihsel verilerle dokunduğu, *Doğu-Batı* sorununun berraklığını ise kendi içinde belirlemektedir. Türk edebiyatında tarihsel notalar kullanılarak yazılmış postmodern romanın ilk ve en değerli örneklerindendir. Özellikle 80'li ve 90'li yıllarda postmodernizm kültürel, sosyal, ekonomik ve politik düzeyde hayatın her alanında etkinliğini arttırmıştır. Elbette edebiyatın bu etkilenmenin dışında kalmasını beklemek mümkün değildir. Postmodernizmin ortaya çıkışını ve romanı etkilemesini Batı'nın yanı sıra Türkiye ölçeğinde kısaca inceleyerek, *Beyaz Kale*'yi anlamak ve açıklamak bu amaçla elzem gözükmektedir. Modernizm insan aklına ve bilime duyulan güvenin sarsılmaz bütünlüğünü Batı Avrupa'nın belirlediği evrensel ideallerle korumanın ideolojisidir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı ile insan aklına ve bilime duyulan sonsuz güvene rağmen büyük bir kıyımın gerçekleşmesi bütün bu mutlak doğruların odağı modernizme şüpheyle yaklaşılarak tartışmaya açılmasına sebep olmuştur. Dünya'nın yaşadığı bu travmatik dönüşümün anlamlandırılması ilk olarak Batılı bilim ve sanat çevreleri tarafından gerçekleştirilmiştir. Modernizm hem bilim hem de sanat alanında "gerçeğin olduğu gibi yansıtılması" paradigması üzerine kuruludur.

Fakat dünyanın yaşadığı çalkantılı süreç ile geline nokta gerçeğin anlamının yitirilmesinden başka bir şey değildir. "Kadim modernleşme anlatısı" zannedildiği gibi insanlık tarihinin sürekli ileriye doğru gitmesini sağlayamamıştır. Bütün bunlar sanat ve bilim alanında "mevcut gerçekliğin sorgulanarak bu gerçekliğe karşı takınılacak tavrın ne olduğu" temeli üzerinden düşünülmesine neden olmuştur. Modernizmin yadsındığı, gerçeğin parçalandığı, kitle kültürünün ön plana çıkarıldığı, sanatçının üstlenmesi gereken büyük amacın olmaması, seçkincilik ve özgünlük gibi modernist estetik unsurların terk edildiği, her şeyin sanatın konusu olabildiği, çok anlamlılığın egemen olduğu, evrensel ve mutlak doğrunun olamayacağını savunan bir dünya görüşünün temsili Postmodernizmdir. Postmodernist roman okuyucunun merkezde olmasını öncüllemektedir. Fakat okuyucuya bir mesaj göndermek veya bir sorunun çözümüne odaklanmak esası bulunmamaktadır. Sanatçının kendi zihniyle kurduğu "romanın yeniden yaratım süreci" postmodern romanın konusunu içermektedir. Eserin anlamı okuyucunun ona yüklediği veya bulduğu anlamlara göre değişkenlik gösterebilmektedir. Çünkü postmodernizm tek "bir" anlamın olacağı fikrine karşı sert tutum takınmaktadır. Başka bir eserden açıkça yararlanma, tarz olarak onu taklit bütün bunlar postmodernizmin romanda yadığamadığı esaslardır.

Postmodernizm, modernizm gibi köklü bir epistemolojik temele oturmamaktadır. Böylelikle modernizm gibi "ideolojik" temele sahip olmadığı kolaylıkla söylenebilmektedir. Postmodernizmin tanımı konusunda netliğin olmaması birden fazla anlamın ortaya atılması aslında her daim kaygan zeminde seyreden "dünya görüşü" olduğunun ispatı gibidir.



Postmodernizm tartışmalarının Batı'da ortaya çıktığı ve tartışıldığı dönem ile Türkiye zaman dilimlerinde farklılık göstermektedir. Türkiye gibi gelişimini hızlı fakat sancılı geçiren ülkeler yeniliği içselleştirmeden gerçekleştirmektedir. Romanın tür olarak Batılılaşma ile tanındığı düşünüldüğünde son derece olağan bir durumdur. Postmodernist roman geleneğinin edebiyatımızda daha geç benimsenmesinin nedeni budur. Postmodern romanın tam anlamıyla şekillenmeye başladığı dönem ülkemizde 80'li yıllara denk düşmektedir. 80'li yıllarda yazın hayatını postmodernist romanın unsurlarıyla dokuyan sanatçıların başında Orhan Pamuk gelmektedir.

*Beyaz Kale*, Batılı bir köle ile Doğulu bir Hoca'nın, İmparatorluk döneminde geçen gerilimli ilişkileri ile Doğu ve Batı'ya dair anlam kargaşalarını kendi kimlikleri üzerinden yeniden ifade etmeye çalışmalarının romanıdır. Pamuk bu iki insanı birbirine ikiz kadar benzemeleri üzerinden tasvir etmektedir. Ancak burada ikizlik izleğinin kullanılması tesadüf değildir. İki insan, iki kimlik, iki kültür, iki zihin ve bütün bunların bir gün birbirlerinin yerini almasıyla sonuçlanan yıllarca sürececek çekilmeli ilişkileri romanın başından sonuna kadar sürmektedir. Karşıtlıkları romanda Hoca'nın Doğulu, Köle'nin ise Batı kimliği ile birbirini tanıyarak sonunda "olmak istedikleri farklı kimlik kavuşumlarıyla" sonuçlandırılarak boyutlandırılmaktadır.<sup>3</sup> Eser ilk bakışta Doğu'nun ve Batı'nın klasik oryantalist çizgide biçimlendirilmesi gibi görünmektedir. Ancak romanın temelde yansıtmak istediği bu değildir. "Ötekilerin üstünlüğünü" öncülleyen kişi roman boyunca Doğulu kimliğiyle Hoca'dır. Fakat yine de bu durumu gözü kapalı kabul etmemek için dirençli bir sorgulamaya girişmektedir. Üstün görünenin hep örtük ifade edilmeye çalışıldığı "onlar, ötekiler" yeterince ilerleyebilmişler midir? Sorunun cevabını ise Orhan Pamuk, sadece Hoca ve Köle aracılığıyla değil okuyucusunu da içine katarak soruşturmaya girişmektedir. Acaba sahiden "bir üstün olan" var mıdır? Eğer bir "üstün olan" var ise bu neye göre belirlenmektedir? Bir tarafın "üstünlüğünün" kabulü söz konusu olduğunda nasıl bir yol izlenmelidir? Eserin yönelttiği bütün bu sorular Edward Said'in *Şarkiyatçılık* (1978) eserinde ele aldığı "oryantalizm" söylemine götürmektedir. Pamuk'un "hayalin dokuduğu tematik bir Doğu-Batı hikâyesi" bu söylem ile ilişkilendirilebilecek özellikler barındırmaktadır.

Said'in görüşleri doğrultusunda Orhan Pamuk, kendince benimsediği bir Doğu ve Batı imgelemine sadece *Beyaz Kale*'ye değil bütün eserlerine yansıtmaktadır. Yansımanın ise hiçbir zaman tek bir tarafın baskın geleceği şekilde yapılmaması gerektiğini belirtmektedir. Roman yazınında benimsediği postmodernist izlekler ile örtüşen Doğu ve Batı'yı ele alış biçimi, Said'in "oryantalist" bakış açısına getirdiği çözümü "çoğulcu" perspektif ile açıkladığı fikirleriyle örtüşmektedir. Postmodernizmin "gerçeğin sanatçı tarafından yeniden üretimi" üzerinden inşa edilimini Pamuk kendi zihninde kurduğu "Doğu böyle vardır, Batı ise bu şekilde vardır" diyerek yorumlamaktadır. Her iki kaynağı kabul edip birini reddetmeden yeni bir renge kavuşmanın mümkün olduğuna inanmaktadır. Doğu'ya ve Batı'ya olan bakışının Pamuk açısından en net gözlemlenen romanı *Beyaz Kale*'dir.

Pamuk'un 1990 yılında kaleme aldığı *Kara Kitap*, yayımlanan dördüncü romanıdır. *Sessiz Ev* romanı ile başlayan modernist yazını, *Beyaz Kale* ve *Kara Kitap* bünyesinde postmodernist öğelerin daha ağırlıklı hâkimiyetindedir. *Kara Kitap*, çok katmanlı ve karmaşık yapısıyla diğer eserlerinden sıyrılan bir romandır.<sup>4</sup> Belirli bir olay örgüsünün yerini ayrıntıların dokuduğu "başkalaşım" almaktadır. *Kara Kitap*, Türk romancısının hem modernist hem de postmodernist unsurları birlikte kullanabilme başarısının örneklerindendir. Bahsedilen bütün romanların kurgunun olanaklarıyla Doğu-Batı sorununa ilişkin açılımı elbette bu sınırlı çalışma içerisinde ele almamızın imkânı yoktur. Ancak kurgunun yoğun aktarımıyla derinlikli biçimde *Türk*

<sup>3</sup> Orhan Pamuk, *Beyaz Kale*, YKY, İstanbul, 2013.

<sup>4</sup> Orhan Pamuk, *Kara Kitap*, YKY, İstanbul, 2019.

*Edebiyatında ve Orhan Pamuk Romanlarında Doğu-Batı Sorunu*<sup>5</sup> adlı tez çalışmasında incelenmektedir.

### Sonuç

Orhan Pamuk bugün Türk edebiyatının en önemli yazarlarından biri olarak kabul edilmektedir. Yaşadığı şehri sadece bir yazar olarak değil, araştırmacı kimliğiyle çocukluktan olgunluk çağına kadar keşfetmeyi hep sürdürmüştür. Yaşadığı şehri eski ve yeni diye ayırt etmeksizin bütüncül mozağin her parçasının değerini hiçbir zaman yadsımadan kabul etmeyi kendisine düstur edindiği gözlemlenmektedir. Şehre verilen değer, her bir ayrıntının esasında geçmiş ve geçmişin dönüştürerek şekillendirdiği bugünde saklı olduğunun hep bilincinde olan bir romancıdır. İstanbul'u Doğu'nun ve Batı'nın kucaklayıcısı gibi görmektedir. İstanbul'un yazarlığında bu denli hoş bir üslupla anlatılması, kimliğini onunla dokumasından başak bir olguyla açıklanamamaktadır.

Orhan Pamuk, sadece edebiyatımızın değil toplum bilimlerinin temel meselesi Doğu'ya ve Batı'ya bakışımızın günümüzde etkinliğinin farkındalığını son derece dikkatli takip eden yazarlarımızdandır. Fakat kendisinin yazınında benimsediği ilkeler ve meseleyi irdeleme biçimi elbette dünyanın dolayısıyla edebiyatın değişim ve dönüşümü doğrultusunda şekil değiştirmektedir. Ne ısrarlı bir Doğu yanlısı ne de katı bir tutumla Batı savunucusudur. Her ikisiyle yoğurulan bir kültürün, düşünce tahayyülünün içinde romanlarına aktarımı hâlâ devam etmektedir. Orhan Pamuk'un Doğu ve Batı imgelemi onun yazınında benimsediği Postmodernist anlayış ile her daim uyum ve birliktelik göstermektedir.

### Kaynakça

- Balcıoğlu, Nur. "Türk Edebiyatında ve Orhan Pamuk Romanlarında Doğu-Batı Sorunu". Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Arel Üniversitesi, 2020.
- Pamuk, Orhan. *Beyaz Kale*. İstanbul : Yapı Kredi Yayınları, 2013.
- Pamuk, Orhan. *İstanbul:Hatıralar ve Şehir*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2016.
- Pamuk, Orhan. *Kara Kitap*. İstanbul : Yapı Kredi Yayınları, 2019.
- Pamuk, Orhan. *Sessiz Ev*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2009.

|                                                                                                  |
|--------------------------------------------------------------------------------------------------|
| <b>Etik kurul raporu:</b> Bu çalışma için etik kurul raporu gerekliliği bulunmamaktadır.         |
| <b>Katkı oranı beyanı:</b> %100                                                                  |
| <b>Çatışma beyanı:</b> Makalede, herhangi bir kurum, kuruluş ve kişi ile çıkar çatışması yoktur. |

<sup>5</sup> Nur Balcıoğlu, "Türk Edebiyatında ve Orhan Pamuk Romanlarında Doğu-Batı Sorunu", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Arel üniversitesi, 2020.